

Klió 2002/1.

11. évfolyam

Oroszország helye Európában

Az ELTE Magyar Russzisztikai Intézetének szervezésében 1998. május 11-12-én Budapesten nemzetközi tudományos konferenciát rendeztek Oroszország helye Európában címmel. Az ott elhangzott (angol és orosz nyelvű) előadásokat tartalmazza a Russzisztikai könyvek V. kötete. Ilyen, Oroszország történetét a kezdetektől a 19. századig felölelő összefoglalás Magyarországon még nem jelent meg, és tény az is, hogy ilyen konferencia sem volt. A kötetet *Szvák Gyula*, az intézet vezetője, egyben a konferencia szervezője szerkesztette és adta ki. Tömör bevezetőjében új, találébb címet ajánlva – Oroszország helye Európában a közép- és a korai újkorban – úgy fogalmaz, hogy az pontosabban fejezné ki a konferencián elhangzott, a kötetbe rendezett előadások lényegét, mivel azok a Kijevi Rusz, a Moszkvai Rusz és a Pétervári Oroszország történelméhez kötődtek. A történészek a XI. és XVIII. század közötti időszak problémáit érintették, de a XIX. század eseményekben és változásokban gazdag időszakával már nem foglalkoztak.

A konferencián 36 (10 orosz, 5 angolszász, 1 német, valamint 20 magyar) Oroszország történelmét kutató történész vett részt. *Szvák Gyula* érdeme, hogy a konferencia színes előadásait – amelyek az adott időszak orosz fejlődésének társadalmi, gazdasági, politikai, vallási, kulturális és eszméletörténeti problémáit vizsgálják – négy fejezetbe rendezve, színvonalas kötetbe szerkesztette.

Az első fejezetbe a plenáris ülésen elhangzott, négy átfogó előadás került. *A. N. Szaharov* (Moszkva), az orosz fejlődés történeti tényezőinek vizsgálatára szorítkozik. Azt kutatja, hogy a történelmi tér mennyire befolyásolta az orosz fejlődést, és miként hatottak rá a földrajzi-éghajlati viszonyok. Bemutatja, hogy a kiterjedés, a nyitottság, valamint a demográfiai, a vallási és az etnikai tényezők milyen szerepet játszottak az orosz állam szerveződésében Kijev, majd Moszkva központtal; miként lett a terjeszkedés az orosz történelem része, és hogyan hatott az vissza annak fejlődésére. Kiemeli, hogy Oroszországot a Nyugat országaival – Franciaországgal, Itáliával, Angliával, a német államokkal – szemben kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedése, elsősorban az orosz föld távolsága a tengeri utaktól, előnytelen helyzetbe hozta. Oroszország fejlődése Európa fejlett államaihoz viszonyítva lelassult, de bezárt helyzetéből igyekezett kitömi. Az említett sajátosságok egyben hozzájárultak ahhoz, hogy az orosz társadalom militarizált tradíciói kialakultak. Az Orosz Birodalom hatalmas kiterjedése az igazgatási rendszerére is rávetült, a leghatékonyabb kormányzat, igazgatást erős centralizálással érthette el. Emellett az a tény, hogy Oroszország egy ideig európai és ázsiai hatalomnak egyaránt számított, kihatott a további fejlődésére. Európához kötötték nyelvi gyökerei, a vallása, a kultúrája, a gazdasági kapcsolatai, de Ázsiától vette át a centralizált despotikus igazgatási rendszert. Oroszország Kelet és Nyugat közötti állandó mozgása kijelölte sajátos helyét a világ civilizációjában. A földrajzi-éghajlati viszonyok lelassították fejlődését, hatással voltak a nép lelkületére, lehetővé tették a mezőgazdaságban az obszcina megerősödését és továbbélését. Az Orosz Birodalom hatalmas kiterjedése miatt érvényesülhetett az erős regionalizmus is. Hangsúlyozza, hogy az sem véletlen, hol alakultak ki az első civilizációs lépések, államképződmények.

R. G. Szkrinnyikov (Szentpétervár) előadásában a XV. század végétől a XVI. század végéig az orosz történelem fejlődésében végbement azon változásokat követi végig, amelyek a feudális önkényuralmi rendszer kiépítéséhez vezettek, és azután néhány évszázadon át Oroszország történeti fejlődését meghatározták. Arra a régtől felvetett kérdésre keresi a választ, hogy Oroszország a fejlődés európai vagy ázsiai jegyeit hordozza magán. Hangsúlyozza, hogy Oroszország és a Nyugat politikai kultúrájában jelentősek a különbségek. De attól is óv, hogy az ázsiai hatásokat felnagyítsuk, bár kétségtelen, a tatárok betörése a Rusz történeti fejlődését jelentősen lefékezte, miután a tatár pogrom az orosz földek közel felét érintette. Az orosz fejlődés fontos szakaszait a XV. század végétől a XVI. század végéig végigkövetvén, Szkrinnyikov arra törekedett előadásában, hogy az adott korszak sajátos és meghatározó jegyeit mutassa be. Fontosnak tartja Novgorod 1478-as "kegyetlen meghódítását", mert III. Iván, felszámolva a helyi bojárságot, megszüntette ott a köztársasági hagyományokat, s azzal Novgorod politikai kultúrája végleg veszendőbe ment. Az orosz államban megváltozott tulajdonviszonyok a moszkvai önkényuralom alapjául szolgáltak, ezért Novgorod "kisajátítása" fordulópontot jelent Oroszország történelmében. Az orosz önkényuralmi rendszer kiépülésére IV. Iván opricsnyinája hatott jelentősen. A XVI. század elejére megszerveződött a katonai-szolgálati rendszer, de erős központi hatalom nélkül nem funkcionált, s ezt az erős hatalmat a "zavaros időszak" felszámolta a XVII. század elején.

Paul Dukes (Aberdeen) a V. O. Kljucsevszkij által felvázolt orosz terjeszkedési folyamatot alapul véve, a skótok és az angolok oroszokkal történő korai kapcsolatfelvételével foglalkozik. Az előadása magját VI. Edward és IV. Iván 1553 és 1556 közötti levélváltása adja, amely a két állam sikertelen kereskedelmi kapcsolatteremtéséről tanúskodik. Dukes az említett dokumentumok alapján felvázolja a két ország kultúrája közötti hasonlóságokat és különbségeket is. Végezetül *Christopher Carleill* szempontjait alapul véve, az angol-orosz kereskedelem fontosságáról érvel az észak-amerikai gyarmatokkal való kereskedelmi kapcsolatokkal szemben, de megjegyzi, hogy a IV. Iván halálát követő "zavaros idők" miatt azok nem jöttek létre.

Szvák Gyula (Budapest) a konferencia címével azonos előadásában logikusan követi végig az orosz állam kialakulásának és sajátos fejlődésének útját. Megállapítja, hogy a történészek jelentős része sosem kételkedett a Kijevi Rusz európai jellegében. A keleti szlávok és Kelet-Közép-Európa fejlődésének útja a XIII. századtól vált külön. A Kijevi Rusztól nyugatra fekvő Kelet-Európa fejlődése ekkor erős nyugati befolyás alatt állt, ez a hatás nem jutott el az orosz földrégig, amit aztán a tatár támadás végleg lehetetlenné tett. Kiemeli azonban azt is, hogy már a mongol hódítás előtt lelassult a Kijevi Rusz feudalizálódási folyamata, a fejedelmi városköztársaságok fejlődése különbözött más országokétól, emellett a Kijevi Rusz a bizánci kereszténységet vette fel. Északkelet-Rusz fejlődésében a fejedelem lett a stabil tényező, azaz nem a demokratikus úton haladtak tovább, más szerepet játszottak a fejedelmi fővárosok, másképpen alakult a társadalom szerkezete. Leszögezi, hogy az Arany Horda hanyatlása nagyszerű lehetőséget kínált arra, hogy a nyugati-szláv földeket egyesítsék, s ezzel együtt megszabaduljanak a tatár uralomtól is. Az előadása végén úgy összegez, hogy az 1480-tól 1613-ig tartó "hosszú XVI. században" jött létre az egységes orosz állam és épült ki végérvényesen az 1917-ig fennmaradó autokratikus cári hatalom. 1613 után új korszak kezdődött el, Oroszország korábban elvesztett területeit akarván visszaszerezni, "ablakot nyitott Európára". Az I. Péter reformjai révén átalakított orosz állam európai típusú abszolút monarchia ugyan, de sok sajátos jegyet is magán visel. Leszögezi, hogy Oroszország Európában a fejlődés egy sajátos változatát képviseli.

A kötet következő fejezete a Kijevi Russzal foglalkozó előadásokat tartalmazza. A hat előadás egy része a magyar-orosz kapcsolatokkal foglalkozik az adott időszakban. *M. K. Juraszov* (Moszkva) azt kutatja, hogy a magyarok milyen szerepet játszottak az orosz állam létrejöttében, hol és mikor találkoztak először a magyar törzsek a keleti szláv törzsekkel. Úgy véli, a kapcsolatteremtés létesítése a IX. század legelejére esik, de akkor a Kelet-Európában megjelenő magyarok még nem voltak meghatározó erői a térségnek, viszont a források szerint több alkalommal kerültek konfliktusba a szlávokkal, a russzokkal. A IX. század közepén (854-855 körül) a besenyőkkel hadakozó magyarok függő viszonyba kerültek a kazároktól, majd a IX. század hatvanas éveitől a magyar törzsek a Dnyepertől keletre helyezkedtek el. A kijevi központtal szerveződő orosz állam (Oleg 882-ben foglalta el Kijevet) 884 és 885 között háborút folytatott a kazárok ellen, a magyarok is részt vettek a harcokban a kazárok oldalán. Az orosz államnak számolnia kellett a magyar erővel, amit az a tény is igazolni látszik, hogy Oleg csupán 907-ben mert Konstantinápolyra rátörni, egy évtizeddel azután, hogy a magyarok kivonultak a térségből, de ez egyben a Kijevi Rusz megerősödését is bizonyítja.

Font Márta (Pécs) a középkori Magyarország és a Kijevi Rusz törvénykezési gyakorlatát veti össze. Megállapítja, hogy a törvényhozás első dokumentumai mindkét állam esetében a kereszténység felvételének eredményeként az írásbeliség megjelenésével kapcsolatosak, és az első korai törvényekben keverednek a szokásjog és a keresztény jog elemei, de a bizánci törvényalkotás nyomai is fellelhetők azokban. Leszögezi, hogy Magyarország és a Kijevi Rusz is a X. század végén vette fel a kereszténységet, melynek eredményeként megjelent az írásbeliség és megfogalmazódtak az első törvények. Magyarországon a latin, a Ruszban az ósláv lett az írásbeliség nyelve, a két állam törvényalkotása viszont semmilyen hatással sem volt egymásra. A továbbiakban az első törvények létrejöttének körülményeit, majd pedig azok kéziratait vizsgálja meg és veti egybe. Kiemeli, hogy I. István törvényeinek kézírata a keletkezés pontos idejét nem jelzi, a Rusz világi törvényei Bölcs Jaroszláv uralkodása idején keletkeztek, és az Orosz Pravdában öltöttek testet. A törvényeket egyes cikkelyeik alapján elemezve és összevetve azt szemlélte, milyen volt a két állam egyházszervezete és hogyan büntették a törvénszegőket.

Rusza György (Budapest) a Kijevi Rusz és a magyar állam közötti korai művészeti kapcsolatokat választotta előadása témájául. A két állam között szorosabb kapcsolat csak I. András uralma alatt létesült, akinek orosz feleségével (Bölcs Jaroszláv lányát, Anasztáziát vette nőül) kijevi szerzetesek érkeztek Magyarországra. Közvetítésükkel a kijevi díszítőművészet alkotásai (ékszerek, textíliák stb.) is eljutottak a magyar udvarba. Emellett két XI. századi emlék – I. István szarkofágja Székesfehérvárott, valamint Bölcs Jaroszláv Kijevben –, vélhetően arról tanúskodik, hogy a Magyarországra érkezett kijevi szerzetesek, a kapcsolatukat a kijevi udvarral megtartván, beszámoltak I. István szarkofágjáról is. Ugyancsak a korai magyar-orosz művészeti kapcsolatról árulkodik az 1128-ban készült novgorodi evangélium, amelynek latin stílusú iniciáléit hazánkban orosz földre származott magyar illusztrátor készítette. *I. Ny. Danyilevszkij* (Moszkva) előadásában arra a kérdésre keresi a választ, lehetett-e Bölcs Jaroszláv Kijevre az új Jeruzsálem, jelöltethette-e Kijev magát erre a szerepre Bizánc 1453-as eleste előtt. Úgy véli, hogy a "bizánci örökség" gondolata – bár még nem kifejtett formában, de már jóval Bizánc eleste előtt, a XI. század harmincas éveiben – felmerült és megfogalmazódott, a pravoszláv ember számára Kijev jelentette az új Jeruzsálemet, az új világ centrumát. *Makai János* (Eger) a Kijevi Rusz történetéhez kapcsolódó vitás kérdések, időpontok közül az 1169-es év eseményeit és következményeit –, amikor az Andrej Bogoljubszkij vezette koalíció feldúlta és kirabolta Kijevet – vizsgálja meg. A pusztítás okait számba véve úgy összegez, hogy bár Kijev fejlődése lehanyaglott, azonban a város történetében ez az év nem jelentett fordulópontot. *D. Ny. Alekszandrov* (Moszkva) az orosz föld egyesítésének folyamatát és centrumait követi nyomon a XIII-XV. században. A rövid historiográfiai áttekintés után leszögezi, hogy e folyamathoz a szovjet történetírás egy sémát alakított ki, amelyet a történészek fenntartás nélkül elfogadtak. Az új, modern koncepció, a policentrizmus gondolata a XX. század kilencvenes éveiben jelent meg, és kínál komplexebb magyarázatot. A XIII. és XIV. században az egyesítés különböző centrumai léteztek a Rusz valamennyi régiója szintjén. A XIV. század végére a regionális központ Északkelet-Ruszra tevődött, s éppen emiatt lett Moszkva a XV. század első felében az egyesítés centruma.

A konferencián elhangzottakból 14 előadás a Moszkvai Oroszország történetéhez kapcsolódik. *Philip Longworth* (Montreal) arra keresi a választ, mi miatt különült el Oroszország Európától. Kiemeli, hogy a XV. század közepétől Oroszország helyzete és megítélése Európában ambivalens. A kereskedelem és a katonai szövetségben számítanak rá, a vallása, a kultúrája miatt barbárnak tekintik. Az, hogy ilyen kép alakult ki róluk, a lengyeleknek és a lengyel diplomáciának köszönhető, akik azt terjesztették magukról, hogy a kereszténység utolsó bástyájaként az oroszoktól ők védik a keresztény Európát. 1613 után a Romanov uralkodók élénk diplomáciája enyhít e képen, de nem tudja kitörölni azt az európai köztudatból. *Ny. M. Rogozsin*

(Moszkva) Európa és Oroszország XVI-XVII. századi kapcsolatát a követ(ség)i könyvek alapján láttatja, hangsúlyozza, hogy a diplomáciai dokumentumok hatalmas tárháza áll a kutatók rendelkezésére a XV. század végétől a XVIII. század elejéig, kétszáz év anyaga 610 kötetben segít a pontosabb és teljesebb kép megrajzolásában. Ugyanis ezek a könyvek nem csupán az orosz külkapcsolatok és az orosz földön járt külföldiek miatt fontosak, de a földrajzi, a néprajzi, a nyelvészeti adataik miatt is. A Külügyi Prikáz a középkori Oroszország első központi intézménye volt, a XVII. század elején egy rövid ideig, a “zavaros időszak” alatt szünetelt a működése. 1613 után Mihail Romanov az intézmény fontossága miatt gyorsan normalizálta annak tevékenységét. Szükségesnek tartotta, hogy Európa és Ázsia országaiba követséget küldjön, hogy azok beszámoljanak az Oroszországban végbement eseményekről. A követjárások, a békekötések előkészítésének dokumentumait a Külügyi Prikázban helyezték el. Az ott felgyülemlett anyagok arról árulkodnak, hogy a XVII. század végétől az oroszok aktív diplomáciát folytattak a törökök ellen. I. Péter uralkodása idején az orosz diplomáciában megnőtt a külföldi származásúak szerepe. Kiemeli, hogy a XVII. század végéig az orosz diplomáciai gyakorlat nem ismerte az állandó képviseletet, majd végezetül megállapítja, hogy a fennmaradt dokumentumok arra is rámutatnak, mennyire volt dinamikus Európa és Oroszország kapcsolata, s a követi jelentések pontos képet festenek az érintett országok eseményeiről, állapotáról.

Vásáry István (Budapest) azt követi nyomon, miért tartották az európai kortársak barbárnak a Moszkovita Oroszországot. A barbár szó jelentését tisztázva arra a megállapításra jut, hogy a fogalom szubjektív, amelyet mindenki a saját kultúrája felől közelítve használ és alkalmaz másokra. Az oroszok nagy ellentmondása, hogy két kultúrához is kapcsolódnak, eszmei-vallási szinten a bizáncihoz, a politikai-hatalmi kultúrájuk viszont az ázsiai mongol királyságot tükrözi. A törökökhöz való viszonyukban – vallásuk szerint ellenség, a szultáni autokrata hatalom követendő példa – szemléletesen fejeződik ez ki. *Ann Kleimola* (Lincoln) a nők kulturális védnök szerepével foglalkozik a korai Oroszországban. Megállapítja, hogy általában a jelentős pénzvagyonnal rendelkező özvegyek vállaltak fel ilyen jellegű tevékenységet. A férjük halála után hímző-műhelyt létesítettek, és az ott elkészült különleges darabokat egyházi intézményeknek adományozták. A kulturális önmegvalósítás mellett a saját vagy a családjuk lelki üdvéért végezték ezt a munkát. E védnöki tevékenység legnagyobb alakja IV. Iván nagynénje, *Jevfroszinja Sztarickaja* volt, a műhelyéből négy olyan híres halotti lepel került ki, amely még a húsvéti nagyhét szokásait is átalakította. *L. Steindorff* (Münster) a kolostori kultúrát mint a társadalmi fegyvelmezés eszközt vizsgálja meg a Moszkvai Oroszországban. A társadalmi élet viselkedési normáinak kialakítása, felállítása és annak szabályozása a középkori kolostorokból indult el. Oroszországban *Joszif Volockij* készítette ilyen tárgyú munkát 1581-1582-ben. A kolostori élet általános szabályait rögzítő alkotás a társadalmi élet szabályozásának valamennyi elemét tartalmazta, és a későbbiekben hatással volt az udvari élet normáinak kialakítására is. *A. P. Pavlov* (Szentpétervár) a XVI-XVII. századi orosz történelem talányos és sajátos jelenségeinek, az országos gyűléseknek az önkényuralommal való kapcsolatát vizsgálja. Az országos gyűléseket a nyugat-európai parlamentekkel összevetve, hangsúlyozza, hogy mind keletkezésükben, mind pedig a fejlődésükben jelentős különbségek mutatkoznak.

P. V. Szedov (Szentpétervár) az adományok és az ajándékozás Moszkvai Oroszország igazgatásrendszerében betöltött szerepét láttatja. Az “ünnepi táplálás” és az ajándékozás a XVII. században átmeneti jellegű volt, a természetbeni ajándékokat fokozatosan a pénzádomány szorította ki. A prikázokba vitt adományok befolyásolták az ügymenetek alakulását is. Az írásbeli munkát meg kellett fizetni. Az alkalmazottakat azonban a kincstár nem fizette meg kellőképpen, így a XVII. század folyamán az egyre növekvő ügyek életben tartották a (pénz)adomány rendszerét. Ez is azt jelzi, hogy a XVII. századi orosz államigazgatás szervezete még nem volt bürokratikus, és megőrződött a prikázok alkalmazottairól való gondoskodás középkori formája, a helyi lakosság táplálta, tartotta el őket. *Varga Ilona* (Szeged) az 1613-ban hatalomra került Romanov dinasztia stabilizációs politikájával foglalkozik. Kiemeli, hogy az első intézkedések között a “zavaros idők” utáni zilált gazdaság helyreállítása szerepelt az adórendszer megreformálásával, új adók kivetésével, a kereskedelmi utak biztosításával, a haderő megerősítésével.

Sz. Filippov (Budapest) a XVII. század közepének egyházi reformjait az I. Péter által bevezetett reformokkal veti össze. *Karamzinra* hivatkozva hangsúlyozza, hogy Péter reformjainak előzményei a Romanov-dinasztia uralmának kezdetére tehető, de Nyikon és Péter reformjai között alapvetők a különbségek. A két reformer másként viszonyul a saját dolgához, és más formában fejtette ki tevékenységét is. Nyikon az egyházat akarta megóvni az újításoktól, ezért archaikus reformernek tekinthetjük, Péter viszont a régivel szakító, újító-reformer. Nyikon újításai a péteri reformok kezdetét jelentik, a XVII. századi egyházi küzdelemben ugyanis már világosan fellelhetők az állam és egyház kölcsönkapcsolata új modelljének körvonalai. *Zoltán András* (Budapest) azt vizsgálja meg, hogy milyen szerepet játszott a nyugat-orosz hivatali nyelv (használat) a nyugat-európai és a moszkvai nyelvi kapcsolatok létesítésében a XV-XVI. század folyamán. A nyugat-orosz (óukrán-óbelorusz) hivatali nyelv a Litván Nagyhercegség nyelve, a Slavia Orthodoxa és a Slavia Latina határán létezett. A nyugati szomszédokkal való kapcsolattartás fokozatosan a latin nyelv használatát eredményezte. A nyugat-orosz hivatali nyelvet a Litván Nagyhercegség a Slavia Orthodoxa területein is használta, ezért az a nyugati-szláv és a nyugat-európai nyelvi hatást és formulákat is megőrizve, befolyással volt az éppen ez időben formálódó (nagy)orosz hivatali nyelvre.

Bartha Antal (Budapest) az udmurtok és a marik Orosz Birodalomba történő beillesztését és helyzetüket mutatja be. A XVI. században IV. Iván hódítása eredményeként kerültek az orosz államhoz. I. Péter uralkodása alatt elindított russzifikálásuk a XVIII. század folyamán folytatódott, de fennmaradt faluközösségeik az orosz obscsinától sokban különböző sajátosságaikat megőrizve, önálló nyelvi közösségeket jelentettek a számukra. *Ivanics Mária* (Szeged) bécsi levéltári forrásokat felhasználva követi nyomon a kozák csapatok részvételét az 1593 és 1606 között folyó orosz-török háborúban. Úgy összegez, hogy a nagyhatalmak a sztyeppén élő népeket az európai háborús konfliktusaikba igyekeztek bevonni. A Habsburgok a kozákokat nyerték meg ügyüknek, a Török Birodalom elsősorban a tatárokkal számolt. A Habsburgok azonban nem csupán a törökök ellen használták fel a kozákokat, de a dinasztikus céljaik elérésekor és a lengyel helyzet befolyásolásakor is. *Sashalmi Endre* (Pécs) a XVI-XVII. századi moszkvai hatalmi ideológiát európai nézőpontból vizsgálja fel. Hangsúlyozza, hogy a XVII. század előtt politikáról és

politikai elképzelésekről nem beszélhetünk Oroszországban. Bizánchoz hasonlóan, a vallás és a politika összefonódott. Az orosz hatalmi ideológia meghatározó alapelvei voltak: a cár isteni eredete és ebből adódóan elmozdíthatatlansága; a cár Isten képére formáltsága és ebből eredendő tökéletessége; az egyház tanítása a cár iránti engedelmességre. Az orosz hatalmi ideológia lényegét úgy összegzi, hogy az a cár törvény által nem korlátozott, teológiai hasonlatokkal magyarázott isteni hatalmát fejezi ki. (És ennek szemléltetésére több ilyen jellegű közmondást is idéz.) *Radnóti Klára* (Budapest) azt mutatja be, milyen kép alakult ki Moszkóviáról Itáliában a XVI. század közepén. A többi európai országhoz viszonyítva, Itáliában elég sokat tudtak Oroszországról. Ez részben azzal magyarázható, hogy a tatár uralom alól felszabaduló orosz állam a nemzetközi küzdőterén, a törökellenes harcokban az itáliai államok fontos szövetségese lehetett. Itáliában a XVI. század közepén Oroszországról számos munka jelent meg és számolt be a gazdagságáról, lakosairól, szokásairól. De az ezekben a könyvekben szerepelt információk ritkán alapultak személyes élményeken.

A Pétervári Oroszországgal foglalkozó előadások jelentős része I. Péter és II. Katalin személyéhez és tevékenységéhez kötődik, de néhány foglalkozik a külpolitikájukkal is. *N. V. Riasanovskij* (Berkley) előadásában az orosz történelemben Nagy Péterrel 1770-től napjainkig kialakult képet vázolja az 1985-ben megjelent könyve alapján. I. Péter megítélése a saját korában igen pozitív volt, a felvilágosodás eszményeinek megfelelő, ideális uralkodót láttak benne. Ez a kép II. Katalin uralkodása alatt oly módon változott meg, hogy Pétert a reformok elindítójának, a cámtól pedig azok elmélyítőjének látták. A romantika korában Puskinnak és Csaadajevnek köszönhetően ez az ideális kép nem nagyon módosult, csupán a szlavofilek viszonyultak az uralkodóhoz kritikusabban. A realizmus idején Péter személyiségét és tevékenységét komplexebben vizsgálták a történészek (*Kljucsevszkij, Szolovjov*). A szovjet korszakban a marxista ideológiának megfelelően, kettős kép alakult ki róla (egyrészt a parasztságot és a munkásságot elnyomó, másrészt a hadsereget megreformáló és Oroszországot katonai nagyhatalommá tevő uralkodónak láttatták), napjainkban pedig az orosz identitáskeresésnek és a Nyugathoz való felzárkózásnak lett a példaképe. *A. Sz. Lavrov* (Szentpétervár) I. Péter hitélettel foglalkozó reformjait körvonalazva kiemeli, hogy a szabályozással csupán uralkodása kései szakaszában foglalkozott. A problémát Alekszej cárevis ügye hozta elő, realizálásához pedig a svédekkel kötött béke teremtett kedvező helyzetet. *Gebei Sándor* (Eger) Oroszországnak a törökellenes Szent Ligában (1687-1700) betöltött szerepét elemzi, arra a kérdésre keresi a választ, miért volt fontos a beléptetése. Megállapítja, hogy a törökellenes kétfrontos harc mellett az kedvező alkalmat kínált az ellenséges lengyel-orosz viszony rendezésére is. *Peter Pastor* (New Jersey) I. Péter és II. Rákóczi Ferenc diplomáciai kapcsolatának létesítéséről szól. A fejtegetéseit azzal kezdi, hogy Oroszországban Alekszej cár, Péter apja indította el az európaizálás folyamatát, amit I. Péter folytatott, és a külkapcsolataiban Nyugat felé fordult. A Habsburgok ellen harcoló magyarokkal, eredményes előkészületek után, 1707-ben kötött szövetséget. *Kertészné Varga Beáta* (Szeged) I. Péter és Mazepa kapcsolatának alakulását követi nyomon, arra a történészek körében máig vitatott kérdésre keresve a választ, miért állt XII. Károly svéd király oldalára a kozák atamán.

V. Molnár László (Pécs) a XVIII. századi orosz-magyar borkereskedelem alakulásáról szolgált igen impozáns adatokat. A magyar borokat, különösen a tokajit az orosz cárok és cárnők egyaránt kedvelték. A tokaji borok még I. Péter és II. Rákóczi Ferenc szövetségének előkészítésében és aláírásában is fontos szerepet kaptak. Anna Ivanovna állította fel 1733-ban a tokaji borok beszerzését irányító bizottságot, amely 65 éven át gondoskodott a magyar borok Oroszországba szállításáról. A tevékenységét I. Pál szüntette meg 1798-ban, amivel a tokaji borkivitelnek jelentős veszteséget okozott. *Niederhauser Emil* (Budapest) előadásában átfogó képet rajzol arról, mi jellemezte a perifériák felvilágosult abszolutista politikáját, és az uralkodók megfogalmazott céljait hogyan igyekeztek a gyakorlatban megvalósítani. Oroszországban a felvilágosult abszolutizmus első jelei I. Péter uralkodása idején tűntek fel. II. Katalin számára a nyugati modellek, valamint Mária Terézia és II. József reformjai példaértékűek lehettek. A cárnő maga is olvasta a felvilágosodás jeles képviselőinek munkáit. Úgy véli, hogy Katalin a felvilágosult abszolutizmus nyugati modelljét több aspektusában követte, de az orosz társadalomban meglévő hiátus nem segítette a reformjait. Gazdaságpolitikája nem volt hatékony, a jobbágykérdésben sem tudott eredményt elérni. Végül úgy összegezte, hogy az Oroszországban lezajlott változások igen csekély mértékűek voltak. *A. B. Kamenyszkij* (Moszkva) a Nakaz (Utasítás) és a cárnő emlékiratai alapján azt mutatja be, hogyan szerepelt Nagy Katalin elképzelésében Oroszország és Európa. Hangsúlyozza, hogy a probléma megközelítésére több lehetőség is kínálkozik, kapcsolható az uralkodónő külpolitikájához, megvizsgálhatjuk Oroszország helyét és szerepét Európában. De közelíthetünk a problémához úgy is, ha azt nézzük meg, hogy a cárnő az általa átvett korabeli európai eszméket miként használta fel a belpolitikájában. Kamenyszkij ez utóbbival foglalkozik. Kiemeli, hogy Katalin számára fontos volt idegen, nem orosz származása, és hogy külföldiként sikerült megszereznie és néhány évtizeden át megtartania az orosz trónt. Fiatalon került Oroszországba, tanulmányozta szokásait és ragaszkodott hozzá. Kamenyszkij szerint Katalin olyan értelemben is tekinthető az újkor emberének, hogy hitt abban, minden ember saját maga alakíthatja sorsát, és ha kiváló képességekkel rendelkezik és a körülményekhez képes alkalmazkodni, az erőfeszítése eredményeként eléri a célját. Az emlékiratai is ezeket a gondolatokat tükrözik. Katalin optimista, racionális, gyakorlatias volt, személye mentes volt az idealista és a romantikus vonásoktól. Oroszországhoz pozitívan viszonyult és európai mintájú átalakítására törekedett. Oroszországgal kapcsolatos gondolatait és véleményét a Nakazban is kifejtette. Ebben azt fogalmazta meg, hogy az orosz erkölcsök és törvények eredendően európaiak, a tatár hódítás mozdította el Oroszországot az európai útról, ahová I. Péternek köszönhetően most ismét vissza lehet térnie. Kamenyszkij szerint Katalin e nézetei alapján a nyugatosok előfutára volt. *Angi János* (Debrecen) is Katalin érdekes és ellentmondásos személyiségével foglalkozik. A jellemvonásai közül azt emeli ki, hogy nagy hódítónak is számított, hatalmas területeket csatolt a birodalomhoz.

Kurunczi Jenő (Békéscsaba) tömör áttekintést nyújt a XVIII. századi történetírás feladatairól, eredményeiről és jeles képviselőiről. *Krausz Tamás* (Budapest) elénk idézi David Rjazanov Marxszal a XVI-XVIII. századi orosz fejlődés sajátosságairól folytatott vitájának fontos elemeit, *Szili Sándor* (Moszkva) pedig A. P. Scsapov nézeteinek az eurázsiai eszme kiforrására gyakorolt hatását láttatja.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a Magyar Russzisztikai Intézet színvonalas és érdekes konferencia-kötettel örvendeztette meg az Oroszország története iránt érdeklődőket.

Meszto Rosszii v Jevrope. The Place of Russia in Europe (Oroszország helye Európában), Szerk. Szvák Gyula, Budapest, Magyar Russzisztikai Intézet, 1999. 269. o.

Bodnár Erzsébet

Honlap	Tartalomjegyzék 2002/1.
------------------------	---